

KURŞUN KALEM: “HATIRA KALE”M

İsmail Karakurt

- *“Kurşun kalem gelmiş geçmiş en mükemmel icatların başında geliyor. Bir kurşun kaleminiz varsa şiirler yazabilir, pi sayısının virgülden sonraki rakamlarını hesaplayabilir ya da onu delice kemirebilirsiniz.”*

İnsanın yeryüzündeki hikâyesi eşyanın hikâyesiyle başlar. İnsanlığın, insanın olduğu gibi eşyanın da bir hikâyesi vardır. Eşyanın hikâyesi dünyada henüz gelişmiş teknoloji, modern iletişim, bilişim diye bir şey yokken basit ama eskimeyen buluşlarla başlar. İnsan bir yandan bu buluşlarla uğraşırken diğer yandan eşyanın tabiatına dair tecrübeler kazanır. Yaşadığı ya da kazandığı tecrübelerini kendi hikâyesine ekler. Eşyanın hikâyesiyle ilgili kazanılmış tecrübeler bize, hayat serüveninde bir nice yol almamızı sağlar. Belki basit gelecek ama günlük hayatın ihtiyaçlarından eleği, beşiği, tekerleği, düğmeyi vb. bulanlar eşya ile hikâyesini derinleştirenlerdir. Mesela insanoğlu eşyanın tabiatı bağlamında sert olanı öğrenmiş, sert olanı işlemiş ve işlediklerini coğrafyadan coğrafyaya taşımıştır kargı gibi, bıçak gibi, ok gibi.

Grafitle Başlayan Hikâye

İnsan, sadece doğduğu yere benzemez, eşyasına da benzer. Eşyanın tabiatına, sertliğine, yumuşaklığına, albenisine... Yerine göre insan sert adamdır, yumuşak huyludur, taş gibi yerinde ağırdır. Bütün hayat serüveni boyunca her eşyanın bir ruhu, tarihi, hikâyesi ve sesi olduğunu öğreniyoruz.

Bende eşyanın tarihi nasıl başlamıştır hatırlamaya çalışıyorum. Sanırım lambanın fitili, lüksün narin gömleği ve kurşun kalemin kömürü aklım erdiğinden beri hep ilgi odağım olmuştur. Bunları çocukça sorgulayıp durmuşumdur. Peki, nedir kurşun kalem ve ne zaman ortaya çıkmıştır?

Kurşun kalem, aslında tahta, birkaç kat boya, silgi ve bir uçtan oluşması, bu uç da grafit, kil ve sudan yapılması yönüyle basit bir eşyadır ya da öyle görünüyor. Basit ama belki de bu tasarımı elde etmek için yüzyıllar boyunca yüzlerce insan üzerinde çalıştı. İnsanlar arasından tarihe yayılan uzun süreli iş birliği bence kurşun kalemi mükemmel bir eşya hâline getiren şeydir.

Kurşun kalemin ilk ortaya çıkışı, 16. yüzyılın başlarına denk gelir. Hikâyesi grafitle başlıyor. Grafit, yani “karataş” ya da yumuşak, yağlı, kâğıt üzerinde iz bırakan özelliğiyle kalemin içindeki “kömür” dediğimiz şey. 16. yüzyılın ortalarında İngiltere’de keşfedilip Eski Yunancada “yazmak” anlamına gelen “grafit” kelimesi ilk kez 18. yüzyılda Alman kimyacı A. G. Werner tarafından kullanılmaya başlanmış. Önceleri grafiti küçük çubuklara ayırmışlar. Sonra onu koyun derisi veya kâğıdın içine sararak yazı yazmak veya çizim için Londra sokaklarında ayrıca daha çok hayvanlarını işaretlemeleri için çiftçilere ve çobanlara satmışlar. Fransa’da, Nicolas-Jacques Conté grafiti yontabileceği bir metot geliştirmiş, onu toz kil ve suyla karıştırarak yumuşak kıvam almasını sağlamış. Sonra bu yumuşak karışım bir kalıbın içine dökülerek fırınlanmış ve ortaya kırılmayan, pürüzsüz, kullanılabilir gerçekten çok güçlü bir grafit uç çıkmış. Kurşun kalem yapımında hâlâ bu yöntemin uygulanmakta olduğunu öğrendim. Maden biraz teknik bilgiye girdik şu birkaç ayrıntıyı da verelim. Modern kurşun kalemde 1565 yılında ilk söz eden kişi İsveçli doğa bilimci Conrad Gesner’dir. Nicolas-Jacques Conté ise kil ile grafit karışımından kurşun kalem üretmiş ve patentini 1795 yılında almış. İlk kalemtraş patentine ise Bernard Lassimone 1828 yılında adını yazdırmış. 1847’de Therry des Estwaux geliştirilmiş mekanik kalemtraşı icat etmiş. Kalemlerin üzerindeki “B” ve “H” harfleri sertlik ve siyahlık derecesinin göstergesi; “B” harfi “black” (siyah), “H” harfi ise İngilizce “hard” (sert) kelimelerinin baş harfleri. Grafit ve kil oranları değiştirilerek sertlik ve siyahlık ayarlanır. Günümüzde, birçok eşyada olduğu gibi “Kurşun kalemlerin yarısından fazlası nerede üretiliyor?” sorusunun cevabını bilmeyen çıkacağına sanmıyorum.

Kurşun Kalemin Bendeki Hikâyesi

Eşyalar dünyasında benim hikâyemi başlatan eşyalardan bir eşya da kurşun kalemdir. Kurşun kalem, benim çocukluk ve gençlik yıllarımda aslında bütün hayatımın kalemi; bu yazıyı kaleme alma sebebidir.

Başlangıç için derin bir tarihçesi yok bende kurşun kalemin ama çocuklukta kalma bildik bir hikâyesi vardır. Bildiğim ve unutamadığım bir hatıranın hikâyesidir. Bu hikâye henüz “içi grafitli, yazısı kolayca silinebilen, değişik biçimleri ve türleri olan” bir eşya olduğunu bilmediğim bir döneme; beş, altılı yaşına tekabül ediyor. Babamın çok iyi bir ahbabı Osman dayım, hasat zamanı Almanya’dan izne gelmiş, gelirken de hatırı sayılır akrabalar için bavullar dolusu hediyeler getirmişti. Bu hediyelerden bazılarını sıralayacak olursam rahmetli babama getirdiği ve adını sonradan öğrendiğim Philips marka radyo ve

bana neredeyse her renk ucu keçeli kalemler ile bir sürü tahta kurşun kalemler, kırmızı kalemler, silgiler, defterler... Yaşım küçük olmasına rağmen hepsi bugünkü gibi aklımda.

İki sebebim var: Birincisi beni kurşun kaleme bağlayan işte bahsettiğim ve içinden geçtiğim bu çocukluk hatırasıdır. Bende basit ama unutulmaz bir hikâye bırakmıştır. Hem nasıl unuturum, iki ucundan da açarak kullandığım ve sıfırladığım kurşun kalemleri? İkinci sebebim ise bende yazma tutkusunun kurşun kalemlerle başlamasıdır. Basitliği, sadeliği, ucuzluğu ve kolay ulaşılabilirliği tercih sebebimdir. Kareli ya da düz çizgili defterlere şiirlerimi yazarken zevk aldığım araç kurşun kalemdi. Yazı çalışması esnasında ne zaman ki bir marangoz ustası gibi kurşun kalemim kulak arkasıdır, o an, mola anıdır, kendimi toparlama anıdır. Bundan kurşun kalemin yeri bende ayrıdır.

Zamanın tarihi içinde eşyalarımızla aramızda bir ünsiyet kurarız. Kurşun kalem, benim çocukluğum, çocukluk arkadaşımıdır. Kırdı büyüdüm, kır çiçekleri arasında. Ha kır çiçekleri ha kurşun kalem. O gün bugündür yıllar yılı cebimden eksik etmedim, diyebilirim. Artık benim için kurşun kalem günlük hayatımın vazgeçilmez eşyalarından biridir. Tıpkı bardak, kaşık, çatal, mendil, her ne kadar artık yeterince saçım olmasa da tarak gibi eşyalardandır. Kurşun kalemim benim, suç ortağım, karanlığın içindeki ışıltım, ne güzelsin, göğsümdeki küçük güneş. Kurşun kalem benim tecelli eşyam, teselli eşyamdır. Her daim cebimde, benimle gider her gittiğim yere, ona ayrılık yoktur. Kâğıttan kapının ilk kapısını kurşun kalemlerle açtım. Şiirlerimi, günlüklerimi yıllar yılı kurşunkalemle yazdım. Not kâğıtlarım olmasa bile, kurşun kalemim, yanımda olanım, ayrılmazımdır.

Hani Nuri Pakdil, *Edebiyat Kulesi* günlüklerinde, “Kalem, benim Kale’m!” diyor ya, ben bu aforizmadaki “kalem”in yerine hep “kurşun kalem”i koyuyorum.

Kalemtraştan, kalem açacağından evvel kurşun kalemin ucunu çakıyla, jiletle ve mecbur kaldığımızda da dişimizle açtığımız günlerden bugünlere geldik.

İki yıl üst üste onca Avrupa ülkesini gezdim de aldığım sadece iki kurşun kalem oldu, diyebilirim. Prag sokaklarında gezerken gördüğüm ahşaptan yapılmış ceylanı ve atı kaçırdığıma günlerce gizli gizli ağladım gibi bir hâli yaşadım. Kimselere bir şey diyemedim. Ağzımı bıçak açmadı. Belki de bunun acısıyla Berlin’de gördüğüm, pahalı da olsa, çok beğendiğim iki kurşun kalemi hemen aldım. Almam gerekiyordu. Aynı üzüntüyü yaşamak istemiyordum.

Çalışma masamın üstünde birkaç deniz kabuğu, birinin üstünü kurşun kalemlerle karalamışım, Emily Dickinson’ın uçları ufalmış kalemleri gibi kurşun kalemler, iki gözünde kurutulmuş güllerin heybesi, mektuplar ve günlük kitapları, bir iki dergi...

Az şey değil bir günlük anlatıcısı olarak yaşıyor olanları kurşun kalemlerle defterime kaydetmem, hayatta kalma denemelerini ilkin kurşun kalemlerle yapmış olmak. Ne de olsa “Eşyayı dahi incitme!” diyen bir medeniyetin mensubuyuz.

Şiir yazmaya başlarken (şiir taslaklarım hep kurşun kalemlemdir) besmele çektikten sonra kurşun kalem kaderimi öper gibi öperim.

Kurşun kalem, “kurşun kale”m! Nasıl yazsın, nasıl yazgısın böyle?

Hani, önceden demiş ya şair:

“En güzel şarkıyı bir kurşun söyler”

Kim bilir, belki de bu enfes şiiri bir kurşun kalemle yazmıştır şair?

Hangi klavye bozabilir insanlık tarihinin en önemli araçlarından kurşun kalemle ahbablığı mı? Kurşun kalemin bendeki saltanatı ebedidir. Buraya kadar yazdıklarımın da anlaşılacağı üzere kurşun kalem sadece bir eşya, bir hatıra değil benim içimdeki bir hikâye idi, yazıya dönüştü.

Ahşap Kurşun Kalemin Sesi

Ahşap kurşun kalem kâğıda dokunduğu andan itibaren hışırdar. İnsana haz verir. Bu tecrübe ile sabittir ve bilmeyenimiz yoktur. Ancak bu bir dildir, bir dilleşmedir; kâğıtla söyleşme ve konuşmadır. Başka türlü açıklanamaz. Ahşap kurşun kalemin dokunuşunun bir başka özelliği de kâğıtları incitmez, zarar vermez. Şimdiki uçlu kalemler gibi delip geçmez. Ahşap kurşun kalemi elimize aldığımız andan itibaren inanılmaz hafifliğinin yanı sıra, kâğıda değince ucunun çıkardığı ses, kalemin kâğıt üzerinde kayar gibi ilerlemesi, ucu kütleleşmeye kadar verdiği haz başkadır. Bu hazzı diğer kalemlerde pek bulamazsınız.

Ahşap kurşun kalemin sevmediğim iki özelliği ise bazılarının içinin çürük çıkmasıdır ve bir de kalemtıraşta ucunun kalmasıdır. O kadar kusur kadı kızında da bulunur, dediğinizi duyar gibiyim. Ahşap kurşun kalemin ayrılmaz iki de yoldaşı vardır: kalemtıraş ve silgi.

Bunları birbirlerinden ayrı düşünemezsiniz.

Hardtmuth’un Sarı Kalemleri

Eşyaların da bir görsel şöleni, rengi, bir renge bağlılığı, bir renkle biline bilirliliği söz konusudur. Mesela Çek Cumhuriyeti gezisi esnasında Prag’da Franz Kafka Müzesine yakın “Shakespeare a Synové” adlı kitabevini gezerken dikkati çeken kurşun kalemler? Bu kalemler, sonradan öğrendiğime göre Hardtmuth adında Çek bir üretici sayesinde emsallerinden rengini etkili bir yenilik olarak kabul ettirmesiyle aradan sıyrılmış ve kendisine dünya pazarında hatırı sayılır bir yer bulmuş. Tüm kurşun kalemler gibi bunlar da ahşap koruyucuya sarılmış grafitten oluşuyor oluşmasına da ama bir noktada diğerlerinden ayrılıyor: rengi. Çünkü Hardtmuth’un kurşun kalemleri baştan beri hep sarı ve bu rengiyle çarşı pazarda. “Şarkıyla Kurşun Kalem” adıyla şiirini de yazdım Hardtmuth sarılarının. *Gözağaç* adlı yeni kitabımda yerini aldı.

Kurşun Kalemde Vazgeçemeyenler

Yazarların yazı yazarken kullandıkları araç gereçler, onların yazma biçimlerini de etkiler. Zihinsel olarak geçmişle şimdi ve gelecek arasında bağ kurmak için yeni biçim, imge oluşturma gücü ve yetisi kullanılan yazı araç gereçleriyle zenginleştirilir. Yazarların, yazı çalışması sırasında kullandıkları eşya konusunda bazen takıntılı oldukları da bir gerçektir. Özellikle büyük yazar ve şairlerin şaheserlerini oluştururken kullandıkları eşyalar okur için her zaman etkileyici ve ilgi çekici olmuştur.

Bu ara başlık altında yer alacak bazı isimlerin, kitaplarını yazarken kullanmadan yapamadıkları yazı araç gereci kurşun kaleme değineceğim.

Peki kurşun kalem kimlerin vazgeçilmezi, kimlerin ritüeli?

Yazarların, şairlerin, tasarımcıların, çizerlerin ve öğrencilerin kurşun kalemli vazgeçilmezdir. Örnek verecek olursak *Lolita*'nın dünya çapındaki Rus yazarı Vladimir Nabokov yazarken Faber Blackwing 602 markalı kurşun kalemi tercih edenlerden. *Silahlara Veda* diyen Ernest Hemingway eserlerini oluşturma sürecinde kurşun kalem ve daktiloyu dengeli bir biçimde kullanmış. *Gazap Üzümleri*'nin yazarı John Steinbeck tam bir Mongol 480 marka kurşun kalem tutkunuymuş. T.S. Eliot şaheseri *Çorak Ülke*'yi kurşun kalemle yazmış.

Bizde, sadece ve sadece kurşun kalem kullananların arasında Türkçenin önemli yazarları vardır. Bunların başında Ömer Seyfettin, Refik Halit, Yahya Kemal, Ahmet Haşim, Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmet Hamdi Tanpınar, Memduh Şevket, Sait Faik, Sabahattin Ali... gelir. Peki, bunlardan hangileri öncelikle kurşun kalemi kaçınılmaz bir yazı aracı olarak seçmiştir? Keşke bunun kesin bilgisine ulaşabilsek. Ulaşabildiklerimin başında "Kurşun Kalem" in mensuresini yazan Ömer Seyfettin, bence "Kızıl Elma Neresi?" ni de kurşun kalemle yazmıştır. Nice hikâye ve oyunlarının yanı sıra *Çok Güzelsin Gitme Dur* ve o nefis *Ölürse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil*' in yazarı Haldun Taner gelir. O kült eseri yani *İnce Memed*'i bilmem kaç yüz kalemle yazmıştır Yaşar Kemal? Öykücü Adnan Özyalçın yazmaya kurşun kalemle başlamış ve hâlâ kurşun kalemle devam edenlerden. Bildiğim kadarıyla şairlerden Mehmet Can Doğan'la Mehmet Aycı da şiir eskizlerini kurşun kalemle yazanlardan, sonrası bilgisayar... Burada, bütün notlarının yegâne aracı olarak kurşun kalemi kabul etmiş Şakir Eczacıbaşı'nı da saymak gerekir. Ayrıca meraktır işte Ahmet Hamdi Tanpınar, *Huzur*'u; Nihal Atsız, *Ruh Adam*'ı; Sezai Karakoç, *Hızır'la Kırk Saat*'i; Cahit Zarfıoğlu, *Yedi Güzel Adam*'ı; İsmet Özel, *Evet İsyân*'ı hangi kalemle yazdığıdır? Cevabın kurşun kalem olmasını elbette çok isterim.

Gazetecinin biri "Kurşun kalem hem kalemlerin şahıdır hem de paryası!" diyor ya, kalem adabı almış gerçek erbabı kurşun kalemi böyle biliyor.

Kurşun Kalemle Kitap Okuyanlar

Bendeki kurşun kalem sevdasının karşılıklarından biri budur sanırım. George Steiner diyor ki: “İnsanlar ikiye ayrılır: Elinde kurşun kalemle kitap okuyanlar ve kurşun kalemsiz kitap okuyanlar.” Tükenmezle kitapların altını çizen çirkinlere düşmanlığım var.

Gazeteci Yusuf Kaplan, yayımladığı kitap okuma listesiyle birlikte kitapların, mutlaka “4 kurşun kalem”le okuma yöntemini, en az kitap listesi kadar önemli bulur. Kalemlerin işlevini ve nasıl kullanılacağı gerekçesini “Yeşil kalemle kilit kavramların, kırmızı kalemle önemli satırların altı çizilecek; mavi kalemle atlanmayacak yerler işaretlenecek veya gerekirse hafifçe çizilecek; siyah kurşun kalemle kitabın sayfalarının sağ ve sol kenarlarına notlar alınacak, başlıklar çıkarılacak, kavramlaştırmalar yapılacak ve üst boşluklara en önemli cümle yazılacak.” diye açıklar. Bu okuma yönteminin amacını zihin açmak, ruh kazandırmak ve dert sahibi yapmak olarak belirler. Demek ki kurşun kalem sadece yazı aracı değil kitap okuma yönteminde de etkili bir araç olarak kullanılabilir.

Dünyadaki sayılı kurşun kalem oyma sanatçısından biri olan Nihat Özcan'ın, 44 civarında eserinin yer aldığı “Kalemin Ucundaki Sanat” (2018) adlı sergisinin Mall of İstanbul'da görücüye çıktığını okumuştum basından. Eserlerinde kurşun kalemin ucundaki kömüre hayata dair kesitleri işleyen Özcan'ın, dünyanın en dikkat çekici eserlerinden devasa Eyfel Kulesi'ni, büyük bir lokomotif, Kapadokya'nın hayranlık verici evlerini ince bir işçilikle çalışarak bir kurşun kalemin ucunda eğlenceye dönüştürmesi az şey değil. Bu bir dostluğun, bir sevdanın belirtisidir.

Bence kurşun kalem arkadaşlığı ömür boyudur. Ha deyince bitmez.

Yazarların özel eşyaları sergilendiğinde, bu eşyaların arasında kurşun kalemleri de yer alır mı bilmiyorum.

Gönül Borcu

Benim şimdilerde gözde kurşun kalemlerim masamda, kutusunda; uçlu kurşun kalemimse cebimdedir. Bir gönlümüz var ama gönlümüzün borçlu oldukları bir nice dir. Mesela eşyaya da gönül borcu duyarız. Başka eşya neyse de baştan beri dolma kalemim hiç olmadı, diyebilirim. Belki bundan dolayı, hep kurşun kaleme minnet duyarım. Bu yazı, çiçekli şiirlerimin kurşun kalemlerine minnetimin kefareti olsun.